

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ОСОБИ

Заєць О. В.

Статтю присвячено дослідженню актуальних аспектів адміністративно-правового гарантування права на інформаційну безпеку особи як основи інформаційної безпеки сучасної держави.

Перетворення, що відбуваються в різних сферах нашого суспільства, вимагають створення відповідної правової системи - системи демократичної правової держави. Будівництво такої держави передбачає необхідність реформування всіх галузей права. Право насамперед повинно охороняти й захищати не інтереси держави та суспільства загалом, а інтереси прав і свобод окремої особи та забезпечувати її інформаційну безпеку.

Ці проблеми активно обговорюються в юридичній літературі. „Правова держава - не лише одна зі спеціальних цінностей, покликаних стверджувати гуманістичні засади, справедливості, але й практичний інститут забезпечення та захисту свободи, честі й гідності особи, засіб боротьби з бюрократизмом, відомчістю, форма існування народовладдя” [1, 231]. Говорити про наявність правової держави можна тільки тоді, коли в ній реально забезпечується не лише безпека особи від неправомірних посягань з боку інших громадян, а й захист від свавілля самої держави, її органів і посадових осіб.

Зрештою, говорити про правову державу можна тоді, коли вона забезпечує безпеку особи не лише шляхом застосування до винних відповідних примусових заходів (санкцій, процесуальних заходів), але й їх належний захист шляхом установа демократичного процесуального порядку розв’язання суперечок і конфліктів, гарантуючи їх вирішення [2, 39]. Від того, як реалізуються ці постулати, залежить захищеність прав і свобод громадян, їх безпека, також інформаційна, адже головним об’єктом негативного інформаційного впливу є свідомість людини, оскільки саме вона зумовлює людську діяльність (або бездіяльність) і саме через неї проявляється дисфункціональний вплив на групу й масову свідомість. Інформаційна безпека людини розглядається як такий стан захищеності її психіки від впливу різних інформаційних чинників, при якому надійно функціонує особистий механізм психологічної адаптації, тобто забезпечується адекватне інформаційне сприйняття навколишнього світу й самого себе як суб’єкта інформаційних відносин.

Виокремлення проблеми інформаційної безпеки людини в самостійний напрям має об’єктивні причини. По-перше, внаслідок глобальної інформатизації збільшуються масштаби й ускладнюються зміст і структура інформаційних потоків, суттєво посилюється інформаційний тиск на психіку людини. Це потребує формування нових механізмів і способів її виживання в динамічному інформаційному середовищі. По-друге, взаємодія психіки людини з цим середовищем характеризується якісною специфікою, оскільки не має адекватних аналогів в інформаційній взаємодії біологічних, технічних, соціотехнічних та інших систем. І, по-третє, центральним об’єктом інформаційного впливу є психіка людини. Саме від окремих осіб, їхніх взаємозв’язків і взаємовідносин залежить функціонування соціальних суб’єктів різного рівня складності - від малої соціальної групи до населення країни загалом.

Наукове опрацювання проблеми створення цілісної системи нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки особи перебуває лише на початковій стадії. Досі немає навіть єдиного концептуального погляду на сутність, форми й способи захисту інтересів особи в інформаційній сфері. Відсутні чітко сформульовані національні інтереси й стратегічні цілі в цій сфері. Вітчизняне інформаційне законодавство характеризується фрагментарністю, неповнотою й безсистемністю. Така нерегульованість суспільних інформаційних відносин унеможливорює побудову в Україні інформаційного суспільства як необхідної передумови конкурентоспроможності держави в сучасному світі.

Цим важливим проблемам, від вирішення яких залежить подальше удосконалення інформаційного законодавства й практика його застосування, присвячується дедалі все більше наукових праць (І.В. Арістова, О.А. Баранов, Ю.М. Батурін, І.Л. Бачило, М.М. Биченок, В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, С.Л. Гнатюк, В.П. Горбулін, Д.В. Дубов, Р.А. Калюжний, В.В. Костицький, В.А. Копилов, Б.А. Кормич, О.В. Кохановська, А.І. Марущак, О.Г. Марценюк, О.А. Ожеван, В.Г. Хахановський, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець, Ю.С. Шемшученко та ін.). Проте багато правових аспектів цієї проблеми залишаються вивченими не повною мірою, крім того прийняття Доктрини інформаційної безпеки зумовило появу нових напрямків державної політики України в інформаційній сфері. Тож, метою статті є дослідження здобутків законодавства України щодо адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки особи, а завданням - визначення організаційно-правових засад гармонізації законодавства України в інформаційній сфері. Її новизна полягає в тому, що вперше надано авторський погляд на проблеми гарантування права на інформаційну безпеку особи як основи інформаційної безпеки сучасної держави та запропоновано шляхи їх усунення.

Треба зазначити, що проблема гарантій безпеки особи у всі часи й у всіх країнах була складною. Свого часу Монтеск’є висловлювався про неї так: „Коли я приїжджаю до країни, я цікавлюся не тим, чи є там хороші закони, а тим, чи виконуються ті, які є, оскільки хороші закони є скрізь” [3, 191]. Уся історія юридичної практики різних країн, включаючи й Україну, є підтвердженням того, що виконання прийнятих законів (особливо якщо це стосується інтересів держави) - набагато складніше завдання, ніж їх декларування. Заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки особи, закріплені в різних правових актах, вимагають належних гарантій їх виконання.

Конституція України закріпила право людини на свободу інформації. Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров’я населення, для захисту репутації або прав інших людей,

для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Ця норма Конституції України ґрунтується на положеннях Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права та ін. [4; 5; 6].

Реалізація цих прав нерозривно пов'язана із законодавчим закріпленням і використанням адміністративно-правових гарантій. Треба наголосити, що гарантування прав громадян в інформаційній сфері загалом починається ще в межах процесу нормотворчості. У кожному нормативному акті, що стосується інформаційних прав, свобод та інтересів громадянина, повинні міститися гарантовані норми, що дозволяють йому реалізувати свої права в повному обсязі, а в разі потреби - здійснити захист порушеного права в суді. При цьому повинні створюватися умови й забезпечуватися рівні можливості для кожного громадянина щодо користування закріпленими в законах правами, виконання обов'язків.

В юридичній літературі гарантії розглядаються як елемент правової системи суспільства, держави, як категорії, близькі за значенням з іншими правовими категоріями (юридична відповідальність, заходи охорони правового захисту тощо), засновані на загальнолюдських принципах гуманізму, справедливості, демократії, рівності. Усі названі положення, маючи багато спільного, що об'єднує їх в самостійний вид ознак, властивостей і якостей, можуть слугувати основою для виділення двох груп гарантій. Перша - умови та засоби, що забезпечують правомірну реалізацію прав, друга - умови й засоби, що охороняють особу. По суті, така градація прийнята на практиці й не викликає принципових дискусій [7, 112]. Ці групи відображають об'єктивно існуючу специфіку юридичних чинників, що впливають на інформаційну безпеку особи, втілюються, як правило, в активних діях правогарантуючих суб'єктів.

А.Т. Козюк стверджує, що важливе значення мають норми, які передбачають гарантії безпеки в конкретних сферах. Наприклад, у ст. 46 Конституції України гарантується право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [8, 20].

Адміністративно-правові гарантії права на інформаційну безпеку особи можна уявити в наступному вигляді.

1. Норми, що містять загальні гарантії. Так, згідно зі ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право на захист своїх персональних даних від незаконної обробки та випадкової втрати, знищення, пошкодження у зв'язку з умисним приховуванням, ненаданням чи несвоєчасним їх наданням, а також на захист від надання відомостей, що є недостовірними чи ганьблять честь, гідність і ділову репутацію фізичної особи [9].

2. Норми, що закріплюють механізм захисту права на інформаційну безпеку особи. Треба зазначити, що в українському законодавстві відсутнє визначення поняття захисту особи від негативного інформаційного впливу. Натомість закріплюється велика кількість норм, що обмежують або забороняють розповсюдження тієї або іншої інформації. Конституція України проголошує свободу думки й слова, світогляду та віросповідання, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію будь-яким законним способом, вибирати, мати або поширювати релігійні або інші переконання (ст. 34-35). При цьому не допускається пропаганда або агітація до соціальної, расової, національної ненависті або ворожнечі, забороняється пропаганда будь-якої перереваги, забороняється створення й діяльність об'єднань, цілі або дії яких направлені на розпалювання соціальної, расової, національної або релігійної ворожнечі (ст. 37) тощо. Багато міжнародно-правових актів також містять заборони й обмеження на розповсюдження інформації, також і релігійного характеру. Узагальнюючи ці норми, слід назвати такі критерії заборон і обмежень, як необхідність охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я, моралі й моральності, основних прав і свобод людини.

Порушені права громадян в інформаційній сфері можуть бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України (ст. 32 Конституції України). Тобто законодавством визначено порядок і засоби (способи) захисту порушених інформаційних прав. При цьому доцільно розмежовувати такі поняття, як засоби, способи й форми захисту права на інформаційну безпеку особи. Так, засоби захисту - це дії особи, за допомогою яких вона може вимагати здійснення захисту своїх інформаційних прав від посягань інших суб'єктів (наприклад, подання позову, скарги, заяви). Способи захисту - це дії державних органів у межах їх компетенції, які безпосередньо спрямовані на захист особи від негативного інформаційного впливу (наприклад, контроль і нагляд). Форми захисту - це варіанти звернення громадян за захистом свого порушеного права, зумовлені різницею діяльності державних та інших органів із захисту прав загалом (наприклад, судовий захист).

3. Норми, що встановлюють обов'язки, необхідні для забезпечення інформаційної безпеки особи: обов'язок суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення; обов'язок суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації.

4. Норми, що гарантують забезпечення інформаційної безпеки особи у сфері взаємодії громадян з державними органами й посадовими особам, у тому числі створення дієвої та прозорої системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування, громадсько-політичних структур, зокрема через створення системи Суспільного телебачення і радіомовлення України. Поліпшення взаємодії органів державної влади з громадськими організаціями у сфері боротьби з проявами обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та маніпулювання масовою свідомістю [10].

Контроль за додержанням законодавства про захист персональних даних здійснюють: уповноважений державний орган з питань захисту персональних даних та інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Парламентський контроль за додержанням

прав людини на захист персональних даних здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відповідно до закону.

Для реалізації цих завдань держава в разі потреби встановлює правові заборони на здійснення тих чи інших дій і передбачає відповідні заходи відповідальності за їх порушення. Основні вимоги до таких заборон - їх обґрунтованість і гарантованість конституційних прав громадян. Доцільно виключити практику заміни організаторсько-господарської діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування встановленням необґрунтованих адміністративно-правових заборон, що призводить до їх правового й морального знецінення, до обмеження прав громадян та інших суб'єктів.

5. Норми, що гарантують можливість відновлення порушених прав і свобод шляхом оскарження рішень до суду. Так, на підставі ст. 55 Конституції кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У процесі реалізації норм, що гарантують відновлення порушених прав шляхом оскарження, необхідно враховувати наступне. Судова влада здійснюється за допомогою конституційного, цивільного, адміністративного й кримінального судочинства (ст. 55 Конституції України). Широко використовуються адміністративно-правові способи захисту прав і свобод громадян. Гарантії такого захисту закріплені в ст. 40 Конституції України, яка передбачає, що громадяни України мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення й дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

У справі захисту прав і свобод людини й громадянина особливе місце відводиться Прокуратурі України, яка здійснює нагляд за дотриманням прав і свобод людини й громадянина органами місцевого самоврядування, органами контролю, їх посадовцями, а також органами управління й керівниками комерційних і некомерційних організацій [11, 12].

Прокурор не лише розглядає й перевіряє скарги та звернення про порушення прав і свобод людини й громадянина, а й роз'яснює потерпілим порядком захисту їх прав і свобод, вживає заходів щодо попередження та припинення порушень прав і свобод людини та громадянина, притягнення до відповідальності осіб, які порушили закон, відшкодування завданого збитку [12, 203].

Отже, можна зробити висновок, що інформаційна безпека особи за сучасних умов забезпечується гарантіями прав і свобод громадянина в суспільстві та державі. У цьому контексті гарантії можна визначити як сукупність загальносоціальних, політичних, юридичних і організаційних умов і засобів, що використовуються органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями з метою убезпечення інформаційної безпеки особи від можливих посягань.

Під умовами в цьому випадку розуміється створення сприятливої обстановки для інформаційної безпеки особи, задоволення її законних інтересів. А засоби служать інструментом, за допомогою якого органи держави, місцевого самоврядування, громадські об'єднання, самі громадяни мають можливість здійснювати основні права й свободи, що задовольняють законні інтереси суб'єктів права. Разом з тим один і той же чинник може виступати і

як умова, і як засіб. Це стосується й самих інформаційних прав і свобод, які можуть виступати також як гарантії для здійснення й захисту інших прав і свобод.

Конституція України, що закріпила основи конституційного ладу, визначає особливе місце людини, її прав і свобод у системі суспільних відносин, висуваючи захист прав та інтересів індивіда як найважливіший принцип, що діє в суспільстві та державі.

Оскільки саме держава є гарантом інформаційної безпеки людини, зрозуміло, що інформаційна безпека держави, є необхідною й головною умовою забезпечення інформаційної безпеки людини, без якої останню просто не можна уявити. Іншими словами, не може бути інформаційної безпеки людини без інформаційної безпеки держави.

Забезпечення інформаційної безпеки особи здійснюється в процесі спільної діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Проте існуюча в Україні нормативно-правова база у сфері інформаційної безпеки переважно орієнтована на питання захисту інформації через обмеження доступу користувачів до певного виду відомостей. Проте залишаються відкритими питання захисту користувачів від інформації, тобто захисту людської свідомості від негативного інформаційного впливу. Разом з тим головною проблемою інформаційної безпеки є балансування між свободою доступу до інформації та необхідністю її обмеження в інтересах безпеки життєдіяльності. Забезпечення балансу між інформаційною свободою й безпекою життєдіяльності суттєво залежить від рівня культурного й економічного розвитку суспільства. Для вирішення цієї проблеми потрібен системний нормативно-правовий механізм, який забезпечуватиме, з одного боку, захист інформаційних прав і свобод, а з іншого - громадський і державний контроль та регулювання рівня інформаційної безпеки.

Тож вельми важливим для системи законодавства у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи є закріплення системи цінностей, цілей, завдань і заходів, а також визначення реальних і потенційних інформаційних загроз. Зазначена система має містити повний спектр нормативно-правових актів - від Доктрини інформаційної безпеки до планів дій суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки в конкретних умовах певного історичного періоду. Відповідно, діяльність суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки об'єднується в цілісну систему, охоплену єдиним задумом щодо цілей, завдань і заходів. Отже, згаданий вид законодавства стає системоутворюючим.

Література

1. Общая теория государства и права. [Академический курс в 2-х томах]. / Под. ред. М.Н. Марченко. - М.: Зерцало, 1998. - 640 с.
2. Дугенец А.С. Процессуальные сроки в производстве по делам об административных правонарушениях: дисс. ... канд. юрид. наук. / А.С. Дугенец. - М., 1995. - 447 с.
3. Монтескье Ш. О духе законов. Избранные произведения / Ш. Монтескье. - М., 1955. - 350 с.
4. Конституція України: Основний Закон України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
5. Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини // Голос України. - 10.01.2001. - № 3. - Ст. 6-8.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi->

bin/laws/main.cgi?nreg=995_043.

7. Юридична енциклопедія / [уклад. С.Д. Корін]. - К., 1998. - Т. 1. - 572 с.

8. Козюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. / А.Т. Козюк. - Х., 2002. - 28 с.

9. Про захист персональних даних: Закон України // Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 34. - Ст. 481.

10. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 8 липня 2009 року № 514/2009 // Офіційний вісник Президента України.

- 2009 р., № 20. - Ст. 677.

11. Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / Є.В. Курінний. - К., 2004. - С. 12.

12. Васильєва А.С. Административное право: Учебное пособие / А.С. Васильева. - Х.: Основа, 2005. - 249 с.

Заєць О.В.

*здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 04.04.2013*

УДК 342.5

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ ЗА КОРДОНОМ ТА В УКРАЇНІ

Юнін О. С.

З розвитком демократії в більшості розвинених країн світу виникає необхідність у дослідженні діяльності відповідних органів у питаннях боротьби з корупційними проявами та можливості використання їх позитивного досвіду в Україні.

Проблема протидії корупції є останніми роками однією з найбільш актуальних. Різко зріс інтерес до неї як в суспільстві, так і на сторінках наукових видань. У засобах масової інформації це явище справедливо розглядається як серйозний бар'єр на шляху розвитку здорового суспільства, як соціальне зло, що вимагає втручання держави. Дослідження, проведені в Україні, свідчать про те, що значна частина кадрів державної служби сформувалася ще в умовах адміністративно-командної системи державного управління і є типом адміністративної орієнтації, який відтворюється нинішньою практикою цього управління і є особливо уразливим для корупції. скандали й звинувачення в зловживанні владою в корисливих цілях на фоні глибокого майнового розшарування населення підривають авторитет влади, економічний зміст корупції полягає в деформації процесу перерозподілу ресурсів, що негативно впливає на ефективність економіки загалом, корупція створює умови для власного відтворення й впливає на економічний, соціальний і політичний розвиток країни. Репутація країни з масштабною корупцією є не тільки політичним, а й важливим економічним фактором, який впливає на умови надання позик, іноземних інвестицій. Незважаючи на вжиті останнім часом організаційно-правові заходи щодо протидії корупції, масштаби її не зменшилися.

З 2011 року в Україні функціонує принципово нова антикорупційна система, яка має переважно превентивний характер і орієнтована на створення в суспільстві ефективних механізмів попередження корупції. За таких умов посилюється значення вимог до добросовісної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які мають бути ними засвоєні як норми повсякденної поведінки.

Реформа антикорупційної системи розпочалася у 2011 році зі створенням Президентом України Національного антикорупційного комітету та подальшого прийняття низки законодавчих актів, серед яких ключовим є Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції". У практичній площині основні напрямки державної антикорупційної політики закріплені в Національній

антикорупційній стратегії на 2011-2015 роки, схваленій Указом Президента України № 1001 від 21 жовтня 2011 року. Форми й методи реалізації Стратегії визначені в Державній програмі щодо запобігання й протидії корупції на вказаний період, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1240 від 28 листопада 2011 року.

Статтею 3 вказаного закону визначено такі основні принципи запобігання й протидії корупції:

- верховенства права;
- законності;
- комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів;
- пріоритетності запобіжних заходів;
- невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
- відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування;
- участі громадськості в заходах щодо запобігання й протидії корупції, державного захисту осіб, які надають допомогу в здійсненні таких заходів;
- забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням.

Зі вказаного переліку випливає, що саме запобігання корупції через низку встановлених законодавством механізмів, також в активній співпраці з громадськістю, є пріоритетним підходом у питанні подолання корупції.

Запорукою успішного виконання завдання з мінімізації проявів корупції є забезпечення належного рівня знань антикорупційного законодавства як представниками державних органів і органів місцевого самоврядування, так і суспільством загалом. З одного боку, це сприяє ефективній дії встановлених законодавством превентивних антикорупційних механізмів, а з іншого - підвищує рівень правової обізнаності громадян, що зменшує ризик порушення їхніх основних прав і свобод у повсякденному житті, а також сприяє формуванню в населення нетерпимого ставлення до проявів корупції [1].

Стосовно законодавчого забезпечення процесу боротьби з корупцією прийнято ряд національних нормативно-правових актів і взято до уваги зарубіжну практику.

Насамперед слід зазначити, що в Україні замість фрагментарного законодавства створено систему антикорупційного законодавства, яке охоплює всі сфери суспільного життя й містить різні види нормативно-пра-